

فرهنگ واژگان آگدی

تألیف:

محمد داود سلوم

ترجمه و تحقیق:

نادر کریمیان سردشتی

پژوهشکده زبان و گویش

۱۳۸۴

Sallum, Daud

سلوم، محمد داود -

فرهنگ واژگان اکدی / تألیف محمد داود سلوم؛ ترجمه و تحقیق نادر کریمیان سردشتی. - تهران، سازمان میراث فرهنگی کشور (پژوهشگاه)، پژوهشکده زبان و گویش، ۱۳۸۴.

ISBN: 964-421-005-0

عنوان اصلی: معجم الكلمات الاكديه فى اللغات الشرقيه القديمه والاغريقه واللاتينيه.

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیما.

کتابنامه: ص ۳۴۵-۴۶۰؛ همچنین به صورت زیر نویس.

۱. زبان آشوری و بابلی - واژه نامه ها. ۲. زبان عربی - ریشه شناسی. الف. کریمیان سردشتی، نادر، ۱۳۴۳ - مترجم. ب. سازمان میراث فرهنگی و گردشگری، پژوهشکده زبان و گویش. ج. عنوان.

۴۹۲/۱۳

۶۴۱ م ۸ س / PJ ۳۴۵۳

۱۳۸۴

کتابخانه ملی ایران

۸۴-۱۰۹۵۷ م

پژوهشکده زبان و گویش

پژوهشگاه

فرهنگ واژگان اکدی

تألیف/ ترجمه: دکتر محمد داود سلوم / نادر کریمیان سردشتی

ناشر: پژوهشکده زبان و گویش با همکاری اداره کل امور فرهنگی

نوبت چاپ: اول / ۱۳۸۴

شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه

حروفچینی و صفحه آرایی: لیلا موسوی

طرح روی جلد: خسرو چگینی

لیتوگرافی/ چاپ: نقش آور / توسکا گستر

شابک: ۹۶۴-۴۲۱-۰۰۵-۰

قیمت: ۳۰۰۰ تومان

نشانی ناشر: تهران، خیابان آزادی، نبش زنجان جنوبی سازمان میراث فرهنگی و گردشگری

تلفن: ۶۰۴۴۲۰۷

کلیه حقوق برای «سازمان میراث فرهنگی و گردشگری» محفوظ است.

فهرست مطالب

۷		سر سخن مترجم
۹		دیاچه مؤلف
۱۰		زبان اکدی
۱۳		تأثیر فرهنگ و تمدن بین‌النهرین بر میراث فرهنگی عبری و مندایی و یونانی
۱۳		زبان عبری
۲۵		زبان مندایی
۳۳		زبان یونانی
۳۹		فصل اول: واژگان اکدی در زبان عربی
۱۶۱		فصل دوم: واژگان اکدی در زبانهای آرامی، سریانی، ماندایی و عبری
۲۱۷		فصل سوم: واژگان اکدی در زبانهای حبشی، کنعانی، سبایی و هیتی
۲۲۳		فصل چهارم: واژگان اکدی در زبان فارسی
۲۳۵		فصل پنجم: واژگان اکدی در زبان یونانی و لاتینی
۲۵۱		فصل ششم: فهرستهای فرهنگ واژگان اکدی
۲۵۳		[۱] فهرست واژگان عربی که اصل آنها اکدی است
۲۶۵		[۲] فهرست مواد فرهنگ واژگان اکدی
۲۷۷		[۳] فهرست واژگان اکدی با حروف عربی
۲۸۹		[۴] فهرست واژگان اکدی با حروف لاتین
۳۰۱		[۵] فهرست واژگان حبشی و اوگاریتی و سبایی و شمیری
۳۰۳		[۶] فهرست واژگان زبان فارسی

۳۰۷	[۷] فهرست واژگان یونانی و لاتینی
۳۱۳	[۸] فهرست واژگان آرامی و سریانی و عبری و مندایی با حروف عبری
۳۲۷	[۹] فهرست واژگان آرامی و سریانی و عبری و مندایی با حروف لاتین
۳۳۷	[۱۰] جدول واژگان آگدی در زبانهای کنونی اروپایی
۳۴۱	کتابنامه مؤلف
۳۴۵	کتابنامه مترجم
۳۴۶	الف) منابع فارسی
۳۵۰	ب) منابع عبری
۳۵۹	منابع خارجی

بسر سخن مترجم

کتابی که اینک به نظر پژوهشگران و محققان می‌رسد ترجمه کتاب «معجم الکلمات الاکدیه فی اللغات الشرقيّة القديمة و الاغریقیة و اللاتینیة» اثر استاد محمد داود سلوم از عربی به فارسی است که به سبب تازگی و بدیع بودن موضوع و ارزش و اهمیت آن، برای همه باستان‌شناسان و زبان‌شناسان (به ویژه متخصصان زبان‌شناسی تاریخی) گنجینه‌ای پر بار به شمار می‌آید. با مطالعه این فرهنگ محققان به این نتیجه می‌رسند که فرهنگ مکتوب و خط و زبان اکدی به مفهومی مادر همه زبانها محسوب می‌شود. مزایای فراوانی که این «فرهنگ واژگان اکدی» دارد اینکه نخست مطالعات تطبیقی واژگانی را بین زبان اکدی و زبان سومری تسهیل می‌کند و دو دیگر اینکه واژگان لهجه‌ها و گویش‌های اکدی بابلی و اکدی آشوری را گزارش و تبیین می‌کند، سه دیگر تأثیر و نفوذ واژگان اکدی را در زبانهای باستانی همچون آرامی و عربی و سریانی و عبری و مندایی و حبشی و کنعانی و سبایی و حتی و فارسی و یونانی و لاتینی را به وضوح نشان می‌دهد.

این کتاب با توجه به اهداف تدوین و تألیف آن، اصول و قواعد مطالعات تطبیقی زبان‌شناسی تاریخی را به نوعی که مفید پژوهشگران زبان‌شناسی تاریخی باشد نشان داده و سیر تحول تاریخی و دگرگونی واژگان را در بین زبانهای باستانی شرح و توضیح می‌دهد. ضمن اینکه خیلی از اشتباهات فرهنگها و واژه‌نامه‌های عربی را در ضبط نادرست و تحریف شده لغات و کلمات تصحیح می‌کند.

از فواید دیگر این اثر ارزشمند نشان دادن سیر تحول و تطور واژگان از پنج هزار سال پیش تا به امروز است و برای خواننده بسیار جذاب و جالب خواهد بود که مثلاً واژگان فارسی که امروز نیز کاربرد دارد همچون آجر، باطیه، بلور، ارغوان، بوریاء، تنور، توت، دکان، دلو، زنبیل، زمرد، فیروزه، کاخ، لگن، لویا، مرجان، مشک، ماسر، نمناع، در متون و زبان اکدی مورد استفاده و مستعمل بوده و از آن زبان به زبان فارسی منتقل شده، اکنون جزو واژگان پارسی به شمار می‌آیند و این سابقه کاربرد عمری به درازی حدود پنج هزار سال داشته است!

این فرهنگ نخستین و نوترین فرهنگ واژگان اکدی موجود است که به همت و محقق و پژوهشگر فرهیخته عراقی استاد محمد داود سلوم (متولد ۱۹۴۶ م در بغداد) نگاشته شده است و ی بیشتر عمر خود را صرف کتیبه خوانی و متون اکدی (آشوری - بابلی) نموده که پیش از این آثاری همچون: «روایة الکھف» (چاپ بغداد، وزارت فرهنگ، ۱۹۸۱ م)، «روایة الراية العالیة» (چاپ بغداد، وزارت فرهنگ، ۱۹۸۲ م) «مصطلحات العلوم العربیة فی اللغات الا جینیة»، «معجم الالفاظ العربیة فی اللغات الاوروپیة» از ایشان چاپ و تدوین شده است.

از این نویسنده مقالات زیادی نیز در زمینه متون و کتیبه ها و الواح اکدی به زبان عربی منتشر شده است.

در تمام متن ترجمه هر جا که مطلبی و توضیحی داخل کروشه و پراوتر آمده، همه از مترجم کتاب می باشد. البته مفاهیم و معانی برخی واژگان مقتضی آن بود که با شرح بیشتری همراه شوند.

جهت پژوهش محققان و دانشجویان حوزه فرهنگ و زبانهای باستانی، در پایان کتاب نیز منابع و مآخذ زیادی با اطلاعات کتابشناختی آنها تهیه و تنظیم گردید تا بتواند راهگشایی و راهنمایی از برای پژوهشها و تحقیقات پژوهشگران و دانش پژوهان شود.

در پایان، مترجم بر ذمه خویش می داند کمال تشکر و امتنان خود را خدمت دکتر سعید عریان سرپرست پژوهشکده زبان و گویش (پژوهشگاه سازمان میراث فرهنگی و گردشگری) به سبب پشتیبانی و مساعدت طرحهای پژوهشی پژوهشکده و چاپ و نشر این اثر، عرضه بدارد. همچنین از سرکار خانم لیلا موسوی نیز که حروفچینی و صفحه آرایی این اثر را بر عهده گرفتند صمیمانه تشکر می کنم.

و اینک پروردگار را سپاس و ستایشگرم که توفیق این خدمت را ارزانی داشته تا بتوانم ترجمه و پژوهش فرهنگ واژگان اکدی را تقدیم دوستداران فرهنگ و تمدن بشری نمایم.

و من الله توفیق و علیه التکلان

تهران - نادر کریمیان سردشتی

زمستان ۱۳۸۳ ش

دیباجه مؤلف

بدون بررسی و پژوهش زبان سومری، سخن گفتن از زبان اکدی غیر ممکن است، برای اینکه اساساً تعیین حدّ و حدود و ویژه گیهای سیر تحول زبان اکدی بدون ذکر خط و زبان سومری که خودش قبلاً جزو زبانهای اصلی و عمده و رایج منطقه بوده، عملی نخواهد بود، زیرا کهن ترین الواح و کتیبه های تاریخی عراق باستان [بین النهرین] که از حدود ۳۰۰۰ سال پیش از میلاد بدست ما رسیده است به زبان سومری تدوین و نگاشته شده اند که باتوجه به حاکمیت سیاسی سومریان، زبان علوم و فنون و ادبیات آن روز محسوب می شده است. در آغاز هزاره دوم پیش از میلاد مسیح، زبان سومری دوره افول را طی می کند ولی با این وصف مجموعه عظیمی از واژگان را به میراث برای آیندگان و اقوام بر جای می گذارد که تأثیرات این زبان (و بالتبع رواج واژگان سومری) در بین زبانهای اقوام ساکن در عراق چشمگیر بوده است. لذا اکدیها از این تأثر و تأثیر زبان و ادبیات سومری بهره فراوان داشته و صدها واژه سومری پس از اندکی تغییر لغوی (به اقتضای زبان و گویش آنها) وارد زبان اکدی شد. بنابراین در دوره اکدیها بسیاری از اصطلاحات و واژگان سومری به وام گرفته شد که در مقدمه این کتاب، چاره ای جز گزارش سیر تحول زبانهای باستانی عراق از سومری به اکدی و بیان مراحل تطور خط و کتابت نداریم.

مراحل پیدایش خط و کتابت: در حدود سال ۳۲۰۰ پیش از میلاد، نخستین نمونه های نوشتار و خط ظهور کرد که اصطلاحاً بر آن «خط تصویری» می گویند که در این خط برای بیان معنا و مفهوم چیزی از علامتهای ویژه ای استفاده می کردند، برای مثال علامت (به معنای گو = GU) مفهوم سرگاونر را القا می نمود و لذا به معنای کلمه

«ثور» [= گاو] تلقی می‌شد.^(۱)

در مرحله دوم خط و کتابت، رموزی قرار دادی را جایگزین «خط تصویری» کردند که بیانگر اسامی اشیاء و اندیشه‌های گوناگون بود و توسط آن رموز می‌توانستند خیلی از مفاهیم و معانی را ثبت و ضبط کنند که هر رمزی نماینده نام شیئی یا چیزی بود که برای نمونه تصویر گاو آهن رمز و نشانه کشاورزی و کشاورز بود. سپس [در مرحله سوم] خط و کتابت از مرحله تصویر نگاری به مرحله حرف نگاری متحول و دگرگون شد و تصویر نگاری جای خود را به علامات و خط میخی داد. البته این تغییر و دگرگونی بدون لحاظ معانی واژگان اتفاق افتاد یعنی صورتهای خط میخی در اصل نشانگر و جانشین خط تصویری پیش از خود بودند که در واقع از طریق حرف نگاری میخی نگاشته می‌شدند. برای نمونه واژه سهم [= تیر یا سرنوشت] با علامت مشخصی ترسیم می‌شد که به صورت «تی» تلفظ می‌گردید ولی واژه «تی» از نظر آنان به همان حال به معنای «حیات» [= زندگی] نیز بود. به این شیوه یک واژه حرف نگار (میخی) که مفهوم دو کلمه سهم و حیات را القا می‌کرد، کاربرد داشت بدون اینکه بین این دو واژه ارتباط و پیوندی باشد. اما در مرحله چهارم خط و کتابت، که مرحله تکامل و قطعی و نهایی خط و کتابت محسوب می‌شود، تغییرات اینگونه بود که کلمات و واژگان دقیقاً حرف نگاری می‌شدند یعنی علائم خط میخی برای بیان معانی کلمات تثبیت شد برای نمونه اگر کسی نامش «کیتی» بود (= Ki-Ti) نخست ki را حرف نگار می‌کردند که به تنهایی دلالت بر زمین یا مکان داشت و سپس Ti را حرف نگاری می‌نمودند که آن نیز به تنهایی بیانگر واژه «سهم» و «حیات» بوده و بدون اینکه برای آن اسم (کیتی) توجهی به معانی و مفاهیم حرف نگاری آن داشته باشند که آیا به مفهوم مکان یا زمین یا حیات است، کتابت می‌شد، [و این مرحله آغاز خط و کتابت بشر برای بیان افکار و اندیشه‌هایش با علائم میخی بود.]

زبان اکدی

زبان اکدی را در ردیف زبانهای سامی شمال شرقی طبقه‌بندی کرده‌اند و زبانی بوده که در

سرزمین‌های میان رودان (بین‌النهرین) به کار گرفته می‌شد.^(۱) نام این زبان از پایتخت حوزه حکومت سارگون یعنی اکد در حدود ۲۳۵۰-۲۲۹۴ پیش از میلاد اقتباس شده است. شاید تاریخ زبان اکدی کهن را به طور تخمینی حدود ۲۵۰۰ تا ۲۰۰۰ پیش از میلاد برآورد کرد.

این زبان به دو گویش و لهجه اصلی تقسیم می‌شود:

۱- اکدی بابلی: اکدی بابلی در بخش جنوبی امپراطوری اکد رایج بود و شامل زبان بابلی قدیم در حدود ۲۰۰۰ تا ۱۵۰۰ پیش از میلاد می‌شود. این گویش نیز خود به دو لهجه (بابلی قدیم، بابلی جدید) طبقه‌بندی شده است: بابلی جدید (حدود ۱۰۰۰ قبل از میلاد - تا آغاز دوره میلاد مسیح) و بیشترین تغییر و تحولات زبان بابلی جدید در حدود سالهای ۶۰۰ قبل از میلاد صورت گرفته است زیرا در این دوره واژگان فراوانی از زبان آرامی با ویژگیهای زبان خود وارد لهجه بابلی جدید شد که موجب شد لهجه بابلی جدید با زبان بابلی قدیم (دوره میانی) که زبان ادبیات و متون بود و در بابل و آشور در حدود سالهای ۱۵۰۰-۱۴۰۰ پیش از میلاد به کار می‌رفت از هم متمایز گردد و اختلاف و تفاوت فراوانی بین این دو لهجه که یکی

۱- متون زبان اکدی به طور خلاصه (مشمول بر اسطوره‌ها و حماسه‌های اکدی) شامل موارد ذیل است: حماسه آفرینش (شامل ۷ لوح): اسطوره آفرینش انسان به دست الهه مادر (آتمه): اسطوره یرگیل و ارشکیگل: اسطوره زو: رفتن ایشتر به جهان زیرین: حماسه گیلگمش (شامل ۱۲ لوح): داستان آدب (در چهار لوح): داستان اثر حسیسی (اثر محسیس بابلی قدیم). و دعاها و اوراد اکدی شامل: حمد و ثنای خدای ماه (مکشوفه در نینوا متعلق به دوره آشور با نیپال: ۶۶۸-۶۳۳ ق.م). دعا برای خدای ماه (مکشوفه در کتابخانه آشور با نیپال) با دعای آشور با نیپال به خدای خورشید (شمس) [متعلق به ۶۶۸-۶۳۳ ق.م] با حمد و ثنا برای شمش (مکشوفه در کتابخانه آشور با نیپال) با حمد و ثنا برای مردوک (متعلق به زمان آشور با نیپال: ۶۶۸-۶۳۳ ق.م); دعای خدايان شب (با دو زبان اکدی و خط شکسته بابلی) با دعا برای هر خدا (به گویش ایسل سومری و برگردان اکدی متعلق به کتابخانه آشور با نیپال). و متونی پراکنده نیز با عنوانهای گوناگون درباره زندگی و جهان‌شناسی و انسان‌شناسی از اکدی برجای مانده که می‌توان به: گفتگوی بدینامه: گفت وگویی درباره تیره‌روزی انسان: سوگواری بر ویرانی شهر اور (شامل ۴۳۶ سطر و یازده بند متعلق به پس از سرنگونی سلسله اور سوم)، اشارت کرد. غیر از این متون، یک سری متون شامل مکاتبات و نامه‌ها و گزارشها از اکدی باقی مانده است که شامل موارد ذیل است: نامه خداوند نینور به پادشاه آشوری با نام خداوند آشور به شمسى ادد پنجم (پادشاه آشور) با نام اورشک اهل شهر اور به پادشاه اور: نامه ایشکوم دگن به لوگلر (مقارن با حمله گوتیها); با نامه‌ای از دوران آشور قدیم از آسیای صغیر درباره گردآوری طلب: نامه‌های دوران بابل قدیم درباره درگیریهای اداری و تجارت. زندگی روزمره. قانون و مدیریت کشاورزی با نامه‌های ماری درباره جمع‌آوری و ارسال غله و گزارش قتل یک کودک و وضعیت درباره: نامه‌های دوره بابل میانی درباره روابط بین الملل: نامه‌هایی از بایگانیهای نینوا درباره دربار و درباریان. نشانه‌های پیشگویی، نظامیان و دیپلماتها. شاه و قضاوت: نامه‌های دوره بابل جدید درباره مدیریت معبد و سایر اسناد و مدارک حقوقی اکدی (اکدی آشوری - اکدی بابلی). [نادر کریمیان سردشتی]

زبان ادبیات (بابلی قدیم و دوره میانی) محسوب می‌شد و دیگری بین مردم رایج و متداول بود، پیدا شود و لذا می‌توان معتقد باشیم که بیشترین متون و آثار متعلق به دوره میانی زبان بابلی است.^(۱)

۲- اکدی آشوری: اکدی آشوری در بخش شمالی حوزه اکد رایج و متداول بود و شامل سه گویش می‌شود:

الف) آشوری کهن - (حدود ۲۰۰۰-۱۵۰۰ ق.م) از این گویش متون و کتیبه‌های فراوانی بر جای مانده همچون متون کپادوفیه.

ب) آشوری دوره میانه - (حدود ۱۵۰۰-۱۰۰۰ ق.م)

ج) آشوری جدید - (حدود ۱۰۰۰-۶۰۰ ق.م)

زبان آشوری جدید به شدت تحت تأثیر زبان آرامی بود.

زبان اکدی به طور کلی با خط میخی نگاشته و تدوین می‌شد و برخی از ویژه‌گیهای آن (علیرغم برخی تغییرات) به ترتیب عبارت از:

۱- این زبان فاقد اصوات حلقی است.

۲- این زبان فاقد افزوده‌های تکمیلی کلمات همچون تنوین در زبان عربی است.

۳- فرو گذاشتن حرکات اعراب (ضمه و فتحه و کسره) در زبان اکدی که در زبان عربی معمول و مرسوم است.

۴- تغییر ترتیب جملات در زبان اکدی؛ زیرا که فعل در زبان اکدی در پایان جملات می‌آید بر خلاف زبانهای دیگر که فعل معمولاً در آغاز جمله می‌آید.^(۲)